

ВАГЕРА О. М.,
викладач Закарпатського
художнього інституту,
м. Ужгород, Україна

**НЕПЕРЕСІЧНІ ОСОБИСТОСТІ
СЕЛА НЕВИЦЬКЕ:
ЗОЛТАН СТЕПАНОВИЧ БАКОНІЙ**

Вагера О. М. Непересічні особистості села Невицьке: Золтан Степанович Баконій. Стаття знайомить з малодослідженим періодом становлення Баконія-педагога, особистості, в обстановці 1930-1940-х років минулого століття. Баконій Золтан Степанович – педагог-новатор, заслужений вчитель України, чия школа пройшли тисячі учнів. Вивчення його життєвого шляху, становлення як педагога, моральні цінності та професійні здобутки мають не меншу значущість для сучасника, як і новітні технології в педагогічній справі. Використано спогади його односельчан, учнів в селі Невицьке, де народився, провів дитячі і юнацькі роки майбутній основоположник сучасної школи художньо-естетичної позашкільної освіти школярів.

Ключові слова: особистість, творчість, праця, виставки, пленери, табір «Юний художник».

Вагера О. Н. Незаурядные личности села Невицкое: Золтан Степанович Баконий. Статья знакомит с малоисследованным периодом становления Бакония-педагога, личности, в обстановке 1930-1940-х гг. Баконий Золтан Степанович – педагог-новатор, заслуженный учитель Украины, чья школа прошли тысячи учеников. Изучение его жизненного пути, становление как педагога, моральные ценности и профессиональные навыки имеют не меньшую значимость для современника, чем новые технологии в педагогическом деле. Использовано воспоминания его односельчан, учеников в селе Невицкое, где родился, провел детские и юношеские годы будущий основоположник современной школы художественно-эстетического внешкольного образования школьников.

Ключевые слова: личность, творчество, работа, выставки, пленера, табір «Юный художник».

Vagera O. Outstanding personalities of the village Nevytske: Zoltan Bakonii. The article introduces the unexplored period of formation of Z.Bakonii's teacher personality in the atmosphere of 30th and 40th of the last century. Bakonii Zoltan Stepanovich is a teacher-innovator, Honored teacher of Ukraine, whose school was passed by thousands of students. The study of his life, becoming as a teacher, moral values and professional achievements are no less meaningful for contemporary as well as new technologies in pedagogical business. Used memories of his fellow villagers, students of Nevytske village where he was born, spent his childhood and teenage years, the future founder of the modern school of art and aesthetic adult education.

Keywords: personality, creativity, work, exhibitions, open-air camp «Young Artist».

© Vagera O. M., 2015

ЛІТЕРАТУРА

1. Пагиря В., Федів Є. Творці історії Мукачеве. – Ужгород: Патент, 2011.
2. Фантич-Сабадош В. Життя в палітрі кольорів та звуків [Текст] : [Про худож. В. Бурча] / В. Фантич-Сабадош // Ужгород. – 2004. – 7 лютого. – С. 5.
3. Дворниченко В. Іван Бровді...: Документальний нарис. – Ужгород: ПП. Р. Повч, 2009. – С. 80–81.
4. Офіційні новини Мукачівського міськвиконкому // Мукачівська Ратуша.
5. Новини Закарпаття. 1999 р. – січень.
6. ДАЗО. – Ф.1554. «Магістрат г. Мукачево». – Оп. 1. – Спр. 560. – «Сообщение Президиума Жупанского управления в Мукачеве о назначении Петригалла Петра старостой города». – Арк. 1.
7. Дочинець М., Пагиря В. Енциклопедія Мукачеве в іменах. – Мукачево: Карпатська вежа, 2007.
8. Каталог VII обласного дитячо-юнацького конкурсу образотворчого мистецтва «Легенди Карпат». – Ужгород: Видавництво Олександри Гаркуші, 2013р.
9. Кіреєв С. Інтерв'ю для Софілканич М. І.
10. Небесник І. І. Художня освіта на Закарпатті у ХХ столітті: історико-педагогічний аспект – Ужгород: Видавництво «Закарпаття». – 2000. – 164 с.
11. Небесник І. І. Навч. посібник. Культурологія. Образотворче мистецтво і художня освіта Закарпаття (ХХ ст.). – Ужгород: Вид. В.Падяка – 2007. – С. 75-80.
12. Петригалла П. И. Мукачево в теченин за 10 літв республіки. — In. Карпаторусскія достиженія / Составиль и издалъ А. В. Поповъ. – Мукачево, 1930. (Petrigalla, P. I.: Mukacsevo v tecsenin za 10 lit reszpubliki. – In. Karpatoruszsckija dosztizsenija. Szosztavil i izdal A. V. Popov. Mukacsevo, 1930.)
13. Філіппов О., Делеган М. Історія Мукачевського замка (в документах). – Ужгород: Поліграфцентр «Ліра», 2010.
14. Філіппов О. Історія Мукачеве чехословацької доби (Збірник документальних нарисів). – Ужгород: Поліграфцентр «Ліра», 2012.
15. Хланта О. Освітнянин, художник, громадський діяч: До 80-річчя від дня народження Василя Бурча [Текст] / О. Хланта // Календар «Просвіти» на 1999 рік. – Ужгород: Закарпат. край. т-во «Просвіти», 1999. – С. 31.

Постановка проблеми. Вимоги сучасного суспільства щодо навчання та виховання шкільної молоді вимагають уважного ставлення до вже набутого досвіду, впровадження сучасних інноваційних технологій в навчально-виховному процесі.

В плеяді педагогів-новаторів, чия невтомна праця та творчий пошук мали за наслідок найвагоміший результат, чільне місце серед фахівців художньо-естетичного виховання учнівської молоді займає особистість Баконія Золтана Степановича – незмінного керівника студії образотворчого мистецтва Ужгородського палацу піонерів (1947-1989), заслуженого вчителя України. Якщо становлення позашкільної освіти, її образотворчо-художнього напрямку вивчено та узагальнено в значній мірі, то метою даного дослідження було вивчення обставини та умов становлення педагога, особистості в непростий період різних соціальних змін.

Започатковане вчителями, які в дорадянський час навчалися в гімназіях або вчительських семінаріях під керівництвом А. Ерделі та Й. Бокшая, система естетичного виховання молоді за межами загальноосвітньої школи знайшла своє місце в новаторській системі Золтана Баконія, що впродовж 44 років виховала понад 300 відомих живописців, професійних художників, скульпторів, архітекторів, педагогів, мистецтвознавців. Вивчення і популяризація результативної праці педагога-новатора З. С. Баконія розглядаємо в контексті реалізації Національної стратегії розвитку освіти в Україні на 2012–2021 роки [10].

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Ґрунтовне наукове дослідження А. Волощук розкриває систему роботи педагога-новатора З. Баконія в період 1947-1989 рр. [1]. Методичні рекомендації, чисельні статті та публікації [2; 3; 4; 7; 8; 15] в значній мірі дають сучасному вчителю інструмент педагогічних технологій перевірених практикою. В той же час, не менш цікавим для досліджень є період до 30-річного віку Золтана Степановича. Саме в ці роки остаточно сформувалась особистість педагога, його професійні та людські принципи, набувається життєвий досвід, стратегія розбудови педагогічного впливу на дитину в позаурочних час.

Метою статті стало визначення джерел становлення педагога, аналіз ролі сімейного виховання, загального стану шкільної освіти, її патріотичного та національного виховання, що може бути використано в практичній роботі з підростаючим поколінням та вдосконаленні фахової підготовки.

Виклад основного матеріалу дослідження. Національно-визвольна революція Угорщини 1848-1849 рр., придушена за допомогою російських військ, обернулася посиленням угорського націоналізму, скороченням демократії та ворожим ставленням до українсько-русинського населення краю. Як відзначав професор В. В. Гомоннай, у період з 1847 по 1916 роки на Закарпатті були ліквідовані всі Народні школи з українською мовою навчання [6: 188]. Чк правило, кошти виділялися для будівництва «аломських» шкіл, де навчання здійснюється виключно угорською мовою.

У 1902 року у селі Невицьке була збудована державна школа, де навчання здійснювали угорською мовою. Незважаючи на те, що угорську мову вивчали досконало, в школу приймали україномовних дітей та словаків. До цього часу в селі була церковно-приходська школа, останнім керівником якої був півце-учитель Андрій Гебей. Новозбудований навчальний заклад у Невицькому складався з класу, розрахованого на 50 і на 70 учнів 7-11 років, а також квартири для вчителя.

Першим педагогом, призначеним державною освітянською владою став батько майбутнього педагога – Степан Баконій. Відомо, що сім'я Баконія походить з с. Радванка, що на Ужгородщині [9]. При народженні мав українське прізвище – Токар, яке згодом був змушений замінити (як Ерделі на Гриць). Імовірно, вибране прізвище, пов'язане з назвою національного парку Угорщини – Баконь, що нагадує природу рідного краю. За сімейними переказами, до с. Невицьке Степан Степанович Баконій перебрався після закінчення півце-учительської семінарії разом із матір'ю, з якою оселився у шкільній квартирі.

Невдовзі Степан Баконій одружився з Марією – донькою лісничого, «фоштера» із села Кам'яниця Адальберта Гаваші. Саме тут, 12 січня 1916 року, у шкільній квартирі с. Невицьке і народився син Золтан та його троє братів і четверо сестер. Односельчани пам'ятають його братів Степана, Михайла, сестер Марію (Монція) (фото), Йолану – закінчила учительську семінарію, вийшла заміж за Й. Бубряка (вчителювала в с. Кальник); Єлизавета (Бижка) – закінчила гімназію, а згодом одружилася з І. Пайкош.

Аналізуючи життєвий шлях Степана Баконія, варто згадати про його участь у громадській роботі. При школі було створено товариство ім. О. Духновича, за час роботи якого був заснований духовий оркестр, який залізничники забезпечили інструментами. З часом оркестр мав стабільний репертуар та радував односельчан своїми виступами. Учасники ансамблю мали хорошу підготовку. Так, Юрій Вагера, який був учасником духового оркестру, став професійним музикантом. Згодом виїхав до Праги і все життя працював у професійному колективі (грав на тромбоні) [13].

Вести домашнє та шкільне господарство С. Баконію допомагала Ганна Богдан. Її донька Варвара, вчителька Невицької восьмирічної школи, у 1937 році стала артисткою Руського театру ім. М. К. Садовського (створений Миколою Карповичем Садовським у 1921 році) «Нова сцена» (драматична секція крайового пластового хору, створена 1934 року) під сценічним ім'ям Варка Богдан [14: 303-303].

Після 1919 року, в умовах чехословацької автономії краю, суспільні обставини змінилися. У 1923 році півце-учителем Народної господарської школи с. Невицьке став М. Булеца. Разом із синами він активно розгортав просвітницьку роботу серед населення, зокрема, створили читальню просвіти та самодіяльний театральний колектив. Першими членами товариства «Просвіта» стали Михайло Фірцак, який займав посаду «нотаря» та Дем'ян Гадяк

– вчитель Ужгородської горожанської школи. Активну участь у цих процесах брала й сім'я Степана Баконія, де всі діти добре вчилися, здобували освіту у гімназії та учительській семінарії.

Творчі здібності Золтана Баконія проявились ще у дитинстві. Так, серед усіх шкільних предметів, його талант найкраще виразився у малюванні. Тогочасні державні навчальні давали ґрунтовну освіту. Важливе місце посідало художньо-естетичне виховання: учні мали розумітися на нотах, володіти музичними інструментами [9]. Тож Золтан і сам багато малював, і встигав допомагати тим однокласникам, які вчилися гірше нього.

Особливість ландшафту, річка Уж, руїни Невицького замку приваблювали до с. Невицького багатьох діячів освіти та культури. Тут проживали і працювали вчителі шкіл С. С. Баконій, Булеца, сім'я священника о. Михайла Дутки, який доводився шовгором о. Августину Волошину, Михайла Фірцака, Дем'ян Гадяк та його дружина Ганна, які вчителювали в Ужгородській горожанці. Тож не дивним є той факт, який підтверджують відповідні документи, що біля 30 юнаків та дівчат з Невицького в довоєнний період вчилися в гімназії, вчительській семінарії, а згодом розійшлися по області, де чесно й добросовісно трудилися на освітянській ниві.

У 1930-ті роки село Невицьке неодноразово відвідував Йосип Йосипович Бокшай. Відомо, що один з засновників закарпатської школи малярства давав перші уроки живопису Золтану Баконію. Відносини між вчителем та учнем ґрунтувалися на взаєморозумінні, взаємоповазі, довірі, дружлюбному ставленні один до одного [15].

Велике значення у розвитку просвітництва с. Невицьке відіграла церква. Так, у 1926 році священник о. Михайло Дутка домігся будівництва церкви для прихожан с. Кам'яниці. В 1930–1935 роках громадою села постійно опікуються служителі ордену св. Василія. Вони привозять та роздають церковну літературу, беруть участь у богослужіннях, навіть демонструють кінофільми про останні дні земного життя Ісуса Христа.

У 1937 року село готується до святкування 900-річчя визнання Покровителькою Матері Божої, Царицею Українського народу. Ідея відзначення цієї дати належить саме отцям Василіанам, зокрема, Христофору Миськіву – монаху, який служив при Великоберезнянському монастирі та підтримував тісні зв'язки з українцями-емігрантами та професурою Празького вільного університету. В області готувалося провести чотирнадцять відзначень цієї події. Наймасштабніше святкування відбулось саме у с. Невицькому, у серпні 1937 року [9]. До організації вищезгаданого святкування долучилися сини і доньки вчителя Степана Баконія. У зв'язку з цими подіями проводилося оновлення розписів місцевої церкви Покрови Пр. Богородиці. За спогадами старожилів участь в цьому брав участь Й. Бокшай [13]. Проте дослідження мистецтвознавця М. Приймича цього не підтверджують. [10:147-152]. Люди пам'ятали чудові розписи церкви, які були змінені або замінені після ліквідації греко-католицької церкви

1947 року. Для родини Баконія гучне святкування 1937 року мало трагічні наслідки. Із спогадів старожилів с. Невицьке та фотоматеріалів, стало відомим, що один із синів – Михайло, активіст «Просвіти», за участь в організації цього заходу був заарештований радянською владою [9; 13].

Поразка Карпатської України 1939 р., стрімкі зміни у світовій політиці повернули Невицьку народну школу під протекторат корони св. Стефана. 15 липня 1941 року на території народної школи було встановлено угорський прапор. Прихильників попередньої влади звільняли з керівних посад. Після завершення II світової війни, нова радянська влада закрила школу у с. Невицьке. Після 43 років проживання та вчителювання, сім'ю Баконія було виселено, а у приміщенні школи розташували прикордонну заставу. Натомість, було створено дошкільний дитячий заклад, а в приміщенні колишньої жандармерії (тепер «Під-Замком») – відкрили семирічну, а згодом восьмирічну школу.

Нова комуністична ідеологія поступово позбувалась старих педагогічних кадрів – представників довоєнної інтелігенції. Їм швидко знайшли заміну – нове вчительство та ідеологічні бійці, були ярими провідниками ідей марксизму-ленізму. Підручники та навчальні програми міжвоєнної доби стали не потрібними. Дипломи випускників гімназії прирівнювали до диплома середньої школи, в тому числі і до диплома вечірньої середньої школи.

Після 43-х років педагогічної праці четверта влада таки знайшла нішу для сім'ї Степана Степановича Баконія – Палац піонерів і школярів обласного підпорядкування (ще на 43 роки робота студії образотворчого мистецтва в Ужгороді). І не помилилася. Знадобилось цілих 17 років щоденної напруженої праці, пошуку творчої молоді, вдосконалення педагогічних розробок та апробацій перш ніж запрацював перший в Україні профільний табір «Юний художник».

Радянський період творчої біографії Золтана Степановича Баконія висвітлений досить масштабно. Постійна робота над собою вирізняла його невтомну натуру. Понад 8 тисяч учнів, участь у художніх виставках дитячої творчості у 50 країнах світу, 500 професійних фахівців – неповний перелік його педагогічних здобутків. Серед його учні С. Шолтес, В. Ганзел, В. Скакандій, Л. Приймич, М. Сирохман, В. Вовчок, М. Белень та багато інших. Його художньою творчістю цікавились як вчителі, інспектори, так і керівники обласного відділу освіти, серед яких В. В. Бурч, Р. А. Децик, Б. Ю. Сливка, В. Фернега. Дарувати власні роботи стало престижним для освітянського бомонду.

Вагомими позиціями методичних розробок З. С. Баконій стала вдосконалена навчально-матеріальна база: студія мала сучасне обладнання, необхідний набір наочних посібників, набір репродукцій картин видатних художників. Золтан Степанович розробив авторський план з предмету «Образотворче мистецтво» та посібник «Малювання в початкових класах» у 1961 році, що давало можливість і студіям і вчителям більш конструктивно працювати.

Важливо згадати такий факт, як створений телеклуб «Шовкова косиця», через який Золтан Степанович пропагував засобами дитячого малюнку охорону навколишньої природи.

Але вершиною його педагогічного таланту стали табори «Юний художник». З 1967 року їхні локації охоплюють різні регіони області, а також Пряшівщину. Яскравий педагогічний колектив, різні види образотворчого і декоративно-прикладного мистецтва, заочні екскурсії, відвідування картинної галереї, зорові враження давали найкращі результати. Вчитель не обмежував учнів і давав повну свободу вибору теми, використання засобів, створював атмосферу доброзичливості, пошуку, удосконалення й творчості.

Важливо зазначити, що Баконій З.С. ніколи не заперечував жоден задум або вибір теми. Студійці малювали з натури та по пам'яті: ілюстрували казки, робили тематичні композиції, використовуючи різноманітні художні техніки. При цьому внутрішній світ людини вважав одним із головних чинників таланту та життєвого успіху. Талановитий педагог по-батьківськи радів разом з учнями, тішився їхнім успіхам та невдачам, ділився щирістю та вимогливістю.

Безсумнівно, найбільшою втратою стало припинення діяльності обласного табору «Юний художник». Його не можуть замінити ні гуртки, ні студії. Адже школа З. С. Баконія випередила свій час. Вона була вільною від ідеологічних рамок, політичної боротьби, наближувала студійців до творчого життя. Талант його учнів проявився в найрізноманітніших сферах діяльності і є найкращим підтвердженням постулату, що найважливішим є внутрішній світ – духовний стрижень, який найкраще формується у дитячих душах. До останніх днів Золтан Степанович жив справою свого життя. 14 січня 1989 року великого педагога не стало. Проте він залишив сотні вдячних учнів, колег-вчителів, високо-класних професіоналів, які по нині черпають знання і досвід з чистої криниці педагогічної спадщини людини-інтелігента, міцної гілки старовинного родоvodu Баконія-Токара.

Після смерті Баконія, однодумцями з Невицького було вирішено встановити пам'ятний знак – Дошку Пошани видатному земляку. У 2006 році, з нагоди 90-річчя від дня народження, її встановлено і освячено на будівлі місцевої школи, де власне і народився Золтан Степанович. Відзначити річницю допомогли районний відділ освіти (Третинник С.), обласне агропромислове об'єднання (Данча М. Д.), Кам'яницьке лісництво (Костів І.), а спонсором акції і автором пам'ятної дошки став учень Золтана Степановича – Ендрек О. Т. (с. Минай).

Відзначення ювілею З. Баконія стало масштабною подією на селі, в якій взяло участь понад 100 учасників. На акції була присутня донька Золтана Степановича – Марія Золтанівна [5:8]. Під час відкриття меморіальної дошки її урочисто освятив священник о. Василь Вайдулич.

Висновки та перспективи. Дослідження життєпису Золтана Степановича Баконія, його станов-

лення в учительській, високоосвіченій та інтелегентній сім'ї може стати ключем до розгадки досягнень талановитого педагога у галузі художнього та естетичного виховання підростаючого покоління. Заслуга З. Баконія не тільки в розробці методичного проведення навчальних занять, а в тому, що новаторський підхід, педагогічний експеримент пройшов апробацію через сотні уроків, тисячі учнів та десятки послідовників-учителів.

Невицьке пам'ятає своїх визначних земляків. Спільно із Закарпатським художнім інститутом розроблено проект музею З. С. Баконія та І. Югасевича у Невицькому, хоч центр із збереження і продовження справи Золтана Степановича вже створено у с. В. Лази. Відкрито музей до 25-ї річниці з дня смерті З. Баконія та 200-річчя пам'яті Івана Югасевича-Склярського.

ЛІТЕРАТУРА

1. Волощук А. Система художньої освіти школярів в спадщині Золтана Баконія (1946-1985): дис. ... кандидата педагогічних наук: 13.00.01 / Волощук Аліна Володимирівна. – К., 2012. – 236 с.
2. Волощук А. Навчально-організаційні аспекти мистецько-педагогічної системи Золтана Баконія / А. Волощук // Вісник Львівської національної академії мистецтв. Спецвип. VIII: Ерделівські читання: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., Ужгород, 7-9 трав. 2009 р. / М-во освіти і науки України; редкол.: А. Бокотей (голова) [та ін.]. – Ужгород: Вид-во В. Падяка, 2009. – 284 с. + 8 ст. кольор. іл. – С. 239-247.
3. Волощук А. Становлення Золтана Баконія як педагога-митця / А. Волощук // Вісник Прикарпатського національного університету. Педагогіка. Вип. XXV. – Івано-Франківськ, 2008. – С.15-23.
4. Волощук А. Практика розвитку творчих здібностей школярів у таборах «Юний художник» на Закарпатті в 1970-1980-х роках // Вісник Черкаського національного університету ім. Б.Хмельницького. – Випуск 132. Педагогічні науки. – Черкаси, 2008. – С. 3-9
5. Спогади про вчителя // Вісті Ужгородщини. – 2006. – № 23-24 (7354). – 23 березня.
6. Гомоннай В.В. Антологія педагогічної думки Закарпаття (XIX-XX ст.). – Ужгород: Закарпаття, 1992.
7. Зубач В. Всеvyšний глаз любви: повесть-мозаика / В. Зубач. – Ужгород: Шарк, 2004. – 76 с.
8. Зубач В. Гнездо одинокой птицы / В. Зубач, С. Жупанин // Единство-плюс. – 1995. – 21 января. – С. 3.
9. Матеріали шкільного музею с. Невицьке / М. М. Вагера.
10. Національна стратегія розвитку освіти в Україні на 2012-2021 роки.- Схвалено Указом Президента України від 25 червня 2013 року № 344 /2 013
11. Небесник І. Художня освіта Закарпаття в контексті розвитку художньої освіти в Україні (1945-1999 рр.). – Ужгород, 2000. – 161 с.
12. Приймич М. Перед лицем твоїм. Закарпатський іконостаз. – Ужгород: Карпати-Гражда, 2007. – 224 с.: іл.
13. Спогади жителів с. Невицьке: Долинич Г. Й., Янкович Г. М., Карбованець М. М., Попович М. І.
14. Шерегій Ю. Нарис історії українських театрів Закарпатської України до 1945 р. // Записки наукового товариства ім. Т. Шевченка. Історично-Філософська Секція. – Т. 218. – Нью-Йорк-Париж-Сідней-Торонто-Пряшів-Львів, 1993. – С. 256-394: іл.
15. Федака С. Слово про вчителя // Наш рідний край. – 1999. – №5. – С. 44-46.